

CÂTEVA REFLECȚII PE MARGINEA CONCEPȚIEI ETICE A LUI VASILE LUCACIU

TEODOR VIDAM

Some reflections on the ethical conception of Vasile Lucaciu. The study proposes an interpretation in a new light of the three major components that make up the philosophical edifice of V. Lucaciu: logic, metaphysics and moral philosophy. From a logical perspective, we analyze the specificity of ethical judgments in and compared to other types of judgments. From the metaphysical perspective, the divine attributes have been defined as *aseity*. From the perspective of moral philosophy the functions of moral consciousness have been pointed out: a. self-knowledge; b. self-understanding and development; c. education and self-education. The study reveals some aspects concerning the understanding of good and evil. The valuable idea of the neo-thomist Vasile Lucaciu is that comprised in the syntagma *tautomerie consciousness*.

Keywords: ethical judgments and values; traits of moral consciousness

Însuși titlul edificiului filosofic al lui Vasile Lucaciu îl parafrazează pe Quintilian *Institutiones oratoria*, în cazul nostru metode sau doctrine filosofice. El inserează trei părți esențiale: logica, metafizica și filosofia moralei. Reactualizarea și revalorificarea mesajului ideatic al valențelor semnificative ale concepției sale etice o facem, în consecință, dintr-o perspectivă sistematică. Deloc întâmplător, V. Lucaciu începe demersul său filosofic centrându-se asupra problematicei judecăților. Judecata nu este o sintagmă, o descriere, o constatare sau o propoziție oarecare. Pulsăția actului gândirii începe printr-o judecată. Comparația nu este o judecată, dar este o etapă prealabilă. Judecata are în alcătuire trei componente esențiale: subiect, predicat și copulă. Fiecare dintre aceste elemente își are importanța lor nesubstituibilă.

Subiectul este cauza directă sau indirectă a acțiunii. Predicatul cuprinde ceea ce decurge din subiect sau îi atribuie acestuia. Copula, ca element de legătură, este componenta cea mai flexibilă din cuprinsul unei judecăți, care relevă modalitățile prin care verbele parcurg toate ipostazele în trecerea de la imperfect la „perfect”. Mai mult decât atât, V. Lucaciu în mod vizionar subliniază: „Așadar veritatea morală este o corespondență între semn și lucrul semnat”¹. El este atent la indicii, la tipurile de limbaj pe care le preconizează și analizează lingvistica. Materia eterogenă

¹ Vasile Lucaciu, *Instituțiuni Filosofice. Logica*, vol. I, ediție îngrijită de Vianu Mureșan și postfața Un comentariu clarificator din partea prof.univ. dr. Petru Dunca, Ed. Eikon, București, 2018, p. 112.

a experienței nemijlocite și a celei mijlocite implica recurgerea la judecăți apriorice și aposteriorice, la judecăți analitice și sintetice.

Dar ceea ce este decisiv pentru expunerea și prezentarea judecăților etice este intrucația sau întrepătrunderea dintre judecățile de existență și cele de valoare și, temporalitatea, întrucât ele pot avea loc ante-re, in-re sau post-re. Înainte de desfășurare (faza ideală), în desfășurare (*faza reală*) și după ce s-au desfășurat, adică după realizarea lor cu consecințe benefice sau nonbenefice. Reținem că V. Lucaciu sesizează intercompletarea necesară dintre obiectiv și subiectiv. Intercompletare necesară, dar nu întotdeauna inteligibilă. Psihismul uman prin situațiile sale conflictuale se cern dificil prin sita valorilor. Toți oamenii sunt deosebiți prin fire, prin condiții de timp și de loc. Trăirile și dorințele lor au o coloratură variată.

Prin perceperea, priceperea și exprimarea zicerilor și faptelor psihologice, conștiința fiecăruia dintre noi e o mărturie unică și inalienabilă. Eliberarea de patimi, de prejudecăți, de ceea ce se cheamă patos constituie o necesitate. Ulterior, detașarea de aceste convulsii și frământări sufletești poate să ducă la contemplație dezinteresată, adică la condițiile superioare ale înțelegerii și înțelepciunii. „Omul e mărginit și liber, prin urmare facultățile acestea le poate uza bine sau rău”². Eroarea nu depășește aparența unui simulacru. Înșelăciunea aparențelor e reală: un creion care apare frânt într-un pahar cu apă etc. Utilizarea cu premeditare a sofismelor este mai condamnabilă decât neștiința sau ignoranța. Căci sofismele sub masca adevărului induc în eroare și ne rătăcesc.

Orientându-se după neotomismul profesat de Jacques Maritain, V. Lucaciu ia atitudine contra scepticismului. Ținând seama că scepticismul neagă fundamentul unei cunoașteri științifice, îndeosebi părerile sprijinite pe imaginație, Pirhus consideră că nu avem acces la natura adevărată a lucrurilor și ar fi mai bine să suspendăm judecata, orientare adâncită de Sextus Empiricus prin: specificarea imposibilității de a descifra cauzele și substanța lucrurilor.

Într-un fel sau altul, aceste aliniamente ale gândirii filosofice profesate de urmașii lui Platon și Aristotel sunt preluate de David Hume, renumit pentru faptul că l-a trezit pe Kant din somnul dogmatic. Certitudinile morale se dobândesc foarte greu, întrucât ele nu pot fi găsite în arealul experienței nemijlocite, a subiectivismului legăturilor cauzale, nici situându-ne în perimetrul scepticismului, recurgând la suspendarea judecății sau îndoindu-ne de toate. Scepticii recurg la unele ipoteze lipsite de prudență sau supraveghere, deschid stăvilarele năboirii iraționalismului, fără să găsească puncte de sprijin ferme.

Scepticismul surpă suportul ontic al moralității și religiozității, surpă stâlpii de rezistență ai societății civile. Dacă logicitatea se poate dobândi prin activarea capacităților intelectului și rațiunii, prin punerea la lucru a competenței moral-juridice, a autorității dobândite prin profesionalism, atunci se poate urca etica la

² *Ibidem*.

nivelul unui suport ontic, care să o susțină. V. Lucaciu ne propune unele exerciții de logică instructive. Centaurul este o figură mitologică care nu există: piatra este, dar nu e senzitivă. Deși e o figură mitologică, imaginară, centaurul nu există (negație absolută); piatra deși există, se află, ea nu este senzitivă (negație relativă). În consecință, V. Lucaciu conchide: „Puține sunt foarte acele lucruri ce exclud orice dubiu, mai ales pentru că studiul și contemplația unui singur om nu poate observa și lumina cu diligență egală toate obiectele cunoașterii concrete”³.

Pornind de la analiza principiilor logice, principiul identității, principiul noncontradicției, principiul rațiunii suficiente, V. Lucaciu accede la concluzia următoare: dacă s-ar strămuta esența a ceea ce este un lucru, acesta ar înceta să fie ceea ce era. Principiul identității este acela care face conștiința să fie tautomeră. Supoziția aceasta e fundamentală în viziunea lui V. Lucaciu. Esențele propuse de intelectul uman sunt fie necesare, fie relativ-ipotetice. Pe prima variantă se întemeiază metafizica și teologia. Pe a doua variantă se întemeiază diferite tipuri de cunoaștere științifică. Divinitatea nu poate să nu fie sau să fie altfel de cum este: ea este necesară și necondiționată, adică absolută. Omul este ființă „per accidens”, adică o ființă contingentă prin altul sau de la altul. Ființa contingentă este mutabilă. Ea sfidează eternul devenind temporală. Prinsă ca intermediar între ființa infinită și cea contingentă, ființa umană devine perfectibilă. Aceasta e situația paradoxală a ființei umane.

Lumea corporală nu are existența de la sine. Ea și-a primit existența de la altul. V. Lucaciu refuză ateismul, postulatul unei lumi materiale, atomii și vidul, teza susținută de Democrit și Epicur, preluată ulterior de Lucrețiu. Dacă nu admitem o cauză materială, atunci admitem una spirituală. V. Lucaciu neagă deopotrivă ateismul și panteismul. Temeiul prim, necesar și suficient al existenței este divinitatea. În acest fel V. Lucaciu evită orice sofism sau complicație metafizică inutilă. Într-o manieră categorică, el subliniază: „Omul diferă esențialmente de animal prin aceea că este o ființă morală și religioasă”⁴. Celelalte deosebiri ar fi doar graduale fără aceste diferențieri calitative.

De morală ține legea istoriei, iar împreună cu gândirea care se repliază asupra ei înșiși implică libertatea voinței. Acestea sunt sursele reale ale perfectibilității ființei umane. Conștiința prin unul și același eu este tautomeră. De aici dificultățile ce au marcat conținutul conștiinței de la Socrate, Descartes și până la Husserl. Divinitatea este „unul per se”, pe când omul este „unum per accidens”. Nu ipoteza creaționistă ne poate explica originea și persistența păcatului originar, ci însăși viața și structura ființei umane. Păcatul originar se perpetuează prin generare. Nu sufletul se dizolvă și dispăre din realitate, ci realitatea noastră corporală.

³ *Ibidem*, p. 251.

⁴ Vasile Lucaciu, *Instituțiuni Filosofice. Metafizică*, vol. II, Ediție îngrijită de Vianu Mureșan și postfața Un comentariu clarificator din partea prof.univ.dr. Petru Dunca, Ed. Eikon, București, 2018, p. 213.

Trăim, ne afirmăm și ne realizăm o singură dată. Corupția este contrariul generării. Conform religiei, sufletul nu este coruptibil. Incoruptibilitatea este condiția nemuririi sufletului. În noi ființează dorul pentru existența etern personală. „Omul nu poate suporta cugetul nimicirii fatale a eului său”⁵. Dorul este amalgamul aspirațiilor celor mai contradictorii și nedeslușite. Fericirea, nemurirea, perfecțiunea alcătuiesc un nod de nedezlegat. Trebuie să ne închipuim o altă viață în care așa ceva să fie posibil. Dacă negăm un strat subțire, aproape invizibil al aspirațiilor zilnice, dispare orice motiv mai înalt pentru moralitate. Prin acest dor tainic ni s-a zămislit speranța într-o viață frumoasă dincolo de mormânt. El întreține calea spre o viață mai înaltă și elevată. Dacă nu ar fi nimic de acest fel, consideră V. Lucaciu, nu ar putea să fie în om, după cum nu există conștient în plante sau în animale. *Natura nu poate minți.*

MORALITATE ȘI RELIGIOZITATE

Aceste două concepte se condiționează unul pe altul în mod irepresibil. Ele definesc statutul existențial al omului în cuprinsul lumii înconjurătoare. Argumentele lor ne readuc în memorie reflecțiile profunde ale înțeleptului persan Abdu Abdulah Muhamad Bin Musa, părintele algebrei, posibil descendent al lui Moise, care chestionat fiind: Ce valoare reprezintă omul în matematică? A răspuns în felul următor: dacă omul are bun simț și caracter – am specifica noi este și om de omenie – suma este egală cu 1; dacă mai are și bani, suma este egală cu 10; dacă provine dintr-un neam nobil, suma este egală cu o 100; dacă mai este și frumos, suma este egală cu o 1000 etc., însă, dacă lipsesc bunul simț, caracterul și sintagma „om de omenie”, atunci nu ne alegem decât cu zerourile, adică o valoare nulă.

Dar în pofida însemnelor calitative ale moralității, religiozitatea este aceea care ne deschide înspre bine în totalitate, ne eliberează de presiuni și de situații limită, deschizându-ne orizontul vast al libertății nemărginite. Ceea ce evidențiază V. Lucaciu în mod temeinic despre Dumnezeu este că dezvoltarea sa prin cunoaștere nu este intuitivă, ci abstractivă. Alături de supoziția conform căreia conștiința este tautomeră, abordarea abstractivă a divinității lasă câmp deschis prelucrărilor conceptual filosofice. V. Lucaciu pune accentul pe ideea de aseitate referitor la Dumnezeu (*non ab olio sed a se*).

Moralitatea și religiozitatea sunt aspecte constitutive ale ființei umane, aspecte care o deosebesc de minerale, plante și animale. Structura sa triontică (corp, suflet și spirit) nu o poate nega nimeni. Întreținerea și susținerea reciprocă a acestor componente este profesată de științele particulare. Din seria asrgumentelor examinate în mod judicios de Vasile Lucaciu (cosmologie, teleologie, ontologie etc.) zăbovim asupra a două argumente, și anume asupra aceleia etico-teologic și acela al consensului

⁵ *Ibidem*, p. 265.

comun. Argumentul etico-teologic admite în interiorul nostru o lege morală pe care nu noi ne-o dăm și care nu derivă de la o autoritate omenească, ci garantul ei superior este divinitatea.

Deși avem o poziție intermediară între animal și bunul Dumnezeu, deși purtăm însemnele calitative ale moralității, adică suntem ființe perfectibile, nu suntem siguri că prin religiozitate dobândim izbăvirea. Prin argumentul consensului comun se susține că omul e prevăzut de la natură cu lumina rațiunii, că prelucrarea prin simțuri a experienței nemijlocite e doar demersul inițial și că e nevoie de o cooperare între judecățile *a priori* și *a posteriori*, precum și a celor analitice și sintetice pentru a izbândi. Dar nu ne putem opri aici la rațiunea teoretică sau calculatoare, avem nevoie intrinsec și de credință. Acesta e traseul ideatic fundamental propus de V. Lucaciu în ce privește concepția sa etică.

Prezaritățile ființării noastre contingente nu trebuie să ne macine, submineze și dezarticuleze. Recunoașterea și regăsirea de sine prin smerenie și compasiune, apropiere și conviețuire cu ceilalți, prin încredere și iubire sunt mijloace și căi care ne pot fortifica moral. „Cugetul cel dintâi despre suflet s-a născut din visuri”⁶. Nu întâmplător în înțelepciunea populară românească se zice „Când visele se îneacă, sufletul devine orfan”. Orice acțiune propriu-zisă este supusă unei necesități. Nu prin baloane de săpun putem schimba lumea, ci e nevoie de fapte. Necesitatea nu suspendă libertatea, ci îi deschide calea spre afirmare. Constituirea acestor condiții esențiale creează un spațiu de joc, un spațiu al alternativelor, în care actul creator e posibil. V. Lucaciu premerge eroismul intelectual teoretizat în mod abil de D.D. Roșca. Avem nevoie de permanențe spirituale sau puncte de sprijin pentru constituirea unor coloane de rezistență. Căci subliniază V. Lucaciu „justitia Dei est bonitas Dei”⁷.

CÂTEVA CONCLUZII DESPRE RĂU ȘI BINE

Dumnezeu cunoaște răul, întrucât dacă nu l-ar cunoaște nu l-ar putea pedepsi și nici nu l-ar putea ordona înspre bine. Fiind răul negația binelui, în sine nu se poate cunoaște. Divinitatea care se caracterizează prin aseitate nu este cauza sau pricina răului. Condiția umană plasată între animal și Dumnezeu, ființă de interval spațio-temporală, nu poate refuza sau respinge confruntarea dintre bine și rău. Sesizăm o apropiere între poziția eticianului G.E. Moore și V. Lucaciu. Nu putem cunoaște binele în sine după G.E. Moore, după cum nu putem cunoaște răul în sine după V. Lucaciu.

În ce privește cunoașterea bunurilor și calităților umane, nu putem trece de la ceea ce este la ceea ce trebuie să fie după Moore, la fel cum nu putem cunoaște

⁶ *Ibidem*, p. 292.

⁷ *Ibidem*, p. 311.

esențialul despre rău conform poziției lui V. Lucaciu. Eticianul Lucaciu stipulase că divinitatea iubește și voiește numai ceea ce este moralmente bun. Cum ne putem explica cunoașterea în amploare și profunzime a relelor? Cum putem stopa repercusiunile devastatoare a unor schimbări climatice? Cum putem accede la purificarea și limpezirea hybrisului, a amestecului pornirilor contradictorii?

Existența răului în lume e contra însușirilor divine, e ceea ce vizăm și numim prin termenul de aseitate. Ființa umană e mărginită prin limite și limitări, dar în același timp ea e liberă prin caracterul tautomer al conștiinței. Nu te poți smulge din împotmolirea în nisipurile mișcătoare ale păcatului originar dacă nu eviți capcanele acestora. Evoluția transcendentă a valorilor, ascensiunea înspre pragul superior al acestora rezultă din metamorfoza valorilor-mijloc în valori-scop în sine. Creatura ca membru integrat al creației nu se poate lipsi de atașamentul față de natură, față de ceilalți semeni și față de bunul Dumnezeu.

Actul creației este un act al iubirii, întrucât Dumnezeu a creat lucrurile din iubire. Ființele umane sunt ființe liber raționale întru binele lor adevărat. Ca atare, V. Lucaciu considera că într-o primă accepțiune ni se dezvăluie ordinea lumii: într-o a doua accepțiune deslușim guvernarea lumii profane. În fine, într-o a treia accepțiune Dumnezeu îl ia pe om sub îngrijirea sa specială. Aici ne întâlnim cu o poziție vetustă când providența este înțeleasă ca purtare de grijă a sorții oamenilor. Or, e necesar a disocia între soartă și destin. Soarta admite că ceea ce ți-e scris pe frunte ți-e pus, destinul implică acțiunea din vocație, admite sublimarea energiei creatoare, adică eroismul intelectual contra pasivismului și indiferentismului.

Cunoașterea intelectului și a gradelor libertății voinței poate concura în diferite feluri la realizarea actului moral. Omul poate fi răspunzător de împlinirile și neîmplinirile sale, de imputările și omisiunile altora, de asumarea sau detașarea faptelor și consecințelor sale. „În natură nu este nimic drept sau nedrept, onest sau neonest, bun sau rău moral, ci toate se stabilesc numai prin legi civile și prin convenții sau datorii sociale”⁸. Moralitatea decurge din natura actelor umane, din conștientizarea și controlul manifestărilor elementare și fruste. Stăpânirea de sine e necesară prin evaluarea pornirilor contradictorii, prin detașarea de interesele mărunte și meschine.

Numai atunci câștigăm cunoaștere filosofică a unei ființe, când cunoaștem efectele și dezvoltarea deplină a puterilor ei. Puterea minunată care izvorăște în om este simțul moral. Căci nu toți oamenii sunt fățarnici, cruzi și nedrepti. Simțul moral nu este înnăscut numai în parte ca bun simț. El este în mod preponderent dobândit, educat, într-un cuvânt format într-un climat potrivit sau adecvat.

„Prin urmare în virtute și în viciu se conțin răsplata sau pedeapsa pentru faptele oamenilor”⁹. Nu s-a demonstrat că omenirea a trăit și poate să trăiască fără ideea de Dumnezeu. Căci principiul suprem al moralității poate fi exprimat în mod concis: fă binele și evită răul.

⁸ V. Lucaciu, *Instituțiuni filosofice. Filosofia moralei*, vol. III, Ed. Eikon, București, 2018, p. 41.

⁹ *Ibidem*, p. 88.

V. Lucaciu consideră conștiința morală o judecată practică despre moralitatea acțiunilor noastre, probabil în aceeași perioadă cu G. Madinier. Dar, dacă filosoful francez rămâne cantonat în aria binelui subiectiv, V. Lucaciu încearcă să-l depășească prin intercompletarea dintre subiectiv și obiectiv, adică încearcă să depășească dimensiunea strict psihologică, folosul și dauna unei acțiuni. Evaluarea cunoașterii de sine începe în mod cert de la Socrate încoace ca funcție esențială a conștiinței morale. Acest făgaș e adâncit de Montaigne și Descartes, pentru ca V. Lucaciu să definească replierea conștiinței asupra ei înșiși ca funcție tautomeră a conștiinței.

În acest climat al dezbaterilor ideatice, V. Lucaciu reia și propune funcțiile conștiinței morale: a) cunoașterea-de-sine; b) modelarea sau facerea-de-sine; c) modelarea și automodelarea. Prin cunoașterea-de-sine depășim factologia, observațiile și constatările empirice. Prin modelarea sau facerea-de-sine instituiem stăpânirea și controlul-de-sine. Prin modelare și automodelare evaluăm nu numai ceea ce este determinat, ci punem în evidență factorii determinanți: conștiința și voința, cooperarea și întreținerea reciprocă intimă. Trecerea de la pasivism la activism, de la lene și indiferență în incinta zăcămintelor eroismului intelectual este metamorfoza ce ne-o propune conștiința morală.

Din perspectivă logică, materia eterogenă a conținutului conștiinței morale poate fi considerată ca adevărată și falsă. Adevărată dacă se ia act de cerințele judecăților de existență și valoare, falsă dacă nu depășim simulacrele aparențelor și domnia liberului-arbitru. Ca atare, conținutul conștiinței morale trebuie eliberat de prinsoarea patimilor, din dominarea prejudecăților și nu în ultimul rând din ceea ce numim sofisme sau erori logice. Pentru ca omul să fie bun în înțeles moral, rațiunea lui informată, specifică V. Lucaciu, trebuie să domine peste apetit și peste voință. Exercițiile cunoașterii de sine solicită o îndelungă răbdare. În perioada creștinismului exercițiile intens intelectuale au fost însoțite și amplificate de suferință și sacrificii.

După V. Lucaciu, trebuie să ne lepădăm de inerție și lene, într-un cuvânt de ceea ce eticianul român numește „accedie” pentru ca refrișarea eroică să aibă loc contra dorului singurătății, a durerii sufletești, a pornirii urii iscate de situațiile conflictuale proprii trăirilor lumești. Am fost născuți, releva V. Lucaciu, nu numai pentru noi înșine, ci și pentru părinți, prieteni, cunoscuți, într-un cuvânt pentru societatea omenească. *Întrebarea fundamentală e următoarea: Pe ce bază morală e așezată datoria omului față de semenii săi?*

Preceptul „Ce ție nu-ți place altuia nu face” reprezintă o condiție esențială a toleranței rezonabile, care avertizează asupra unui comportament subiectiv și anarhic. Maxima care stipulează „Așa precum voiți să vi se facă vouă să-i tratați și voi la fel pe ceilalți” implică bunăvoința și empatia umană. Ambele maxime exprimă miezul peren al moralității. Dar raționamentul vestit al lui Descartes „Cogito ergo sum” nu este la fel de concludent. Nu întâmplător, F.M. Dostoievski vine cu următoarea obiecție. Primordial e că trăim, gândim și iubim în același timp. Numai astfel înțelegem replica dată de el lui Nietzsche „Dacă Dumnezeu a murit,

atunci totul e posibil”. Putem invoca în ajutor și cele două supoziții profesate de V. Lucaciu: conținutul conștiinței este tautomeră, iar însușirile divinității rezidă în ascitate.

Recomandarea „Să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți” nu reprezintă o învățătură la fel de concludentă ca celelalte două. Căci egoitatea ca substrat liminar al psihismului uman rămâne cu hybrisul său nelimpezit la fel ca „ius innatum vel aquisitionum”, adică drepturile și obligațiile înnăscute și cele dobândite. Dar, subliniază V. Lucaciu, persoanele nu pot fi materie de proprietate, ci numai de jurisdicție. „Așadar din dreptul înnăscut de conservare proprie, se naște stăpânirea peste lucrurile externe”¹⁰. Contractele constituie obligații adevărate între persoanele respective. Uneori, specifică V. Lucaciu, se folosesc dispoziții testamentare referitoare la relațiile de rudenie.

Formarea omului ca ființă socială, asocierea familiilor în mediul rural și urban, formarea popoarelor și a națiunilor moderne, a diferitelor corporații și tipuri de uniuni statale, toate aceste schimbări și prefaceri au făcut ca ființa umană să fie prinsă în mod inexorabil în procesul globalizării. Nu e suficient să dispunem de legi bune, ci se cere să le aplicăm cu fidelitate, să le respectăm prescripțiile fără să ne lăsam batjocoriți sau umiliți de practicarea lor abuzivă. Cooperarea între puterea civilă și cea ecleziastică, între educație și autoeducație, respectarea legitimă a drepturilor și obligațiilor fiecărui om, națiuni sau uniuni de state sunt condiții necesare și obligatorii ale societății umane contemporane.

¹⁰ *Ibidem*, p. 141.